

Τιμητικός τόμος για τον Ομότιμο Καθηγητή
Γιάννη Πανούση

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ:
ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΝ ΑΛΕΞΙΦΩΤΟΝ;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΜΟΤΙΜΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΝΟΥΣΗ
ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ: ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΝ ΑΛΕΞΙΦΩΤΟΝ;

ISBN: 978-960-08-0852-0

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2020

Copyright © Γιάννης Πανούσης

Copyright © Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, έτος ιδρύσεως 1891

Κεντρική διάθεση: Σόλωνος 116, 106 81 Αθήνα

T: 210 3833434, F: 210 3832294

E: contact@isideris.gr, S: www.isideris.gr

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Μαρία Πλατιά

Μακέτα εξωφύλλου: Σιδέρης Τσανακτσής

Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών κλωρίου
και φιλικό προς το περιβάλλον.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής άδειας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΨΕΥΔΕΙΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ (“FAKE NEWS”), ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΕΩΝ - Η ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Δρ. Φώτιος Σπυρόπουλος
Δικηγόρος παρ’ Αρείω Πάγω, ποινικολόγος (ΜΔΕ), εγκληματολόγος (ΜΔΕ)
Δ.Ν. τομέα ποινικών επιστημών Νομικής Ε.Κ.Π.Α.
Επιστημονικός υπεύθυνος έρευνας στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Αντιπρόεδρος Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος (ΚΕ.Μ.Ε.)

Εισαγωγή

1.1.1. Το φαινόμενο της δημόσιας παραπληροφόρησης, επίσης γνωστό ως “fake news”¹ ή “hoax”², έχει λάβει νέες διαστάσεις στην ψηφιακή εποχή και η διασπορά

Η παρούσα μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο της μεταδιδακτορικής έρευνας με θέμα «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων - Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου - Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda», η οποία χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) - General Secretariat for Research and Technology (GSRT) και το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) - Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) σε υλοποίηση της 1^{ης} προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, με φορέα υποδοχής το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

Την ερευνητική ομάδα αποτελούν: Φώτιος Σπυρόπουλος (Δικηγόρος - οικονομολόγος, Διδάκτωρ ποινικών επιστημών τμήματος Νομικής ΕΚΠΑ, ποινικολόγος ΜΔΕ, εγκληματολόγος ΜΔΕ, επιστημονικός υπεύθυνος έρευνας), Vassileios Karagiannopoulos [Senior Lecturer & Head of Ethics, Institute for Criminal Justice Studies, University of Portsmouth (UK)], Ευαγγελία Ανδρουλάκη (Δικηγόρος, εγκληματολόγος ΜΔΕ, μέλος Δ.Σ. Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος - ΚΕ.Μ.Ε.), Νικόλαος Καραγιάννης (Δικηγόρος, εγκληματολόγος ΜΔΕ), Αριστοτέλης Κομποθρέκας (υπ. Δρ. Πανεπιστημίου Πατρών, μαθηματικός, ΜΔΕ Πληροφορικής) και ο Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής Δρ. Λάζαρος Βρυζίδης.

Στη συγγραφή του παρόντος σημαντική υπήρξε και η συμβολή της δικηγόρου Αθηνών Αγγέλας Σαρδελιάνου, την οποία και ευχαριστώ.

Η παρούσα δημοσιεύεται στον Τιμητικό Τόμο για τον Ομ. Καθηγητή Γιάννη Πανούση, με την πεποίθηση ότι συνάδει πλήρως με τα ακαδημαϊκά και πολιτικά του ενδιαφέροντα, ως ελάχιστο δείγμα εκτίμησης για τη συνεισφορά του τιμώμενου στην επιστήμη (αφυπνήτησε ως Καθηγητής από το Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών - τμήμα το οποίο είναι άμεσα συναφασμένο με τις ειδήσεις) καθώς και την πολιτική.

1. Για ορισμό του όρου “fake news” βλ. όλως ενδεικτικώς: Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang, Huan Liu, Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective, url: <https://arxiv.org/pdf/1708.01967.pdf> on 07/19/2018 and S. Zaryan, Truth and Trust: How Audiences are Making Sense of Fake News, Lund University, 2017, pp. 6 f. & 61, url: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/>

ψευδών ειδήσεων είναι φαινόμενο το οποίο απασχολεί πλέον και τις νομικές συζητήσεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

1.1.2. Από τα αυξημένα μέτρα ελέγχου τα οποία υιοθετούν μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως π.χ. το “Facebook”, προκειμένου να περιορίσουν την διασπορά ψευδών ειδήσεων³, μέχρι και από το πρόσφατο “tweet” του Προέδρου των ΗΠΑ Ντόναλντ Τραμπ αναφορικά με το ότι οι δημοσκοπήσεις του Fox News, οι οποίες δίνουν προβάδισμα σε αντίπαλό του για τις προεδρικές εκλογές του 2020, αποτελούν “fake news”⁴, αποδεικνύεται ότι πολύς λόγος γίνεται για τον κίνδυνο που προκύπτει από την διασπορά τέτοιων ψευδών φημών και ειδήσεων και δη για τις εκλογές⁵ και το πολιτικό γίνεσθαι εν γένει. Χαρακτηριστική, εξάλλου, είναι η περίπτωση του “pizzagate”⁶, σκανδάλου που βασίστηκε σε ψευδείς ειδήσεις και έγινε “viral” στα social media επηρεάζοντας την πολιτική σκηνή των ΗΠΑ. Σε άλλη περίπτωση, στη Ρουμανία η εσφαλμένη αναμετάδοση δήθεν «χρηματοδότησης» εμπρησμού οδήγησε στην κατάρρευση της κυβέρνησης τον Δεκέμβριο του 2017⁷. Στην συγκεκριμένη, μάλιστα, χώρα η έλλειψη νομοθετικών ρυθμίσεων για την αντιμετώπιση του ζητήματος της παραπληροφόρησης και η ανεξέλεγκτη δραστηριοποίηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που μάλιστα τείνουν να προάγουν την ξενοφοβία⁸, σε συνδυασμό με την πρόθεση της κυβέρνησης να υιοθετήσει

search/publication/8906886 (προσπελάστηκαν στις 07.08.2018), *Lion Gu, Vladimir Kropotov, Fyodor Yarochkin*, How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public, Forward Looking Threat Research (FTR), url: https://documents.trendmicro.com/assets/white_papers/wp-fake-news-machine-how-propagandists-abuse-the-internet.pdf (προσπελάστηκε στις 19.06.2019).

2. Βλ. ορισμό του όρου «hoax» (url: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hoax>, προσπελάστηκε στις 10.08.2018): ο όρος hoax χρησιμοποιείται στα αγγλικά για να περιγράψει κάτι ψεύτικο και φαίνεται ότι προέρχεται από τις «μαγικές» λέξεις “Hocus Pocus” (φράση η οποία προσομοιάζει με τη φράση «άμπρα κατάμπρα» που χρησιμοποιείται περισσότερο στη χώρα μας). Πιο ακριβής πάντως φαίνεται να είναι ο όρος Urban Legend (αστικός μύθος), καθώς ένα hoax είναι στην πραγματικότητα μια φήμη, δηλαδή ένας «θρύλος» ο οποίος «περιφέρεται» και διασπείρεται μέσα στο δίκτυο.
3. Βλ. *Dave Lee*, Matter of fact-checkers: Is Facebook winning the fake news war?, BBC News, 02 Απριλίου 2019, (<https://www.bbc.com/news/technology-47779782>), προσπελάστηκε 19.06.2019.
4. Βλ. *Harry Cockburn*, Trump calls Fox ‘fake news’ for citing unfavorable 2020 election polls, The Independent, 19 Ιουνίου 2019, (<https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-fox-news-poll-fake-news-joe-biden-2020-election-us-a8963786.html>), προσπελάστηκε 21.06.2019.
5. Ακόμη και στην ελληνική πολιτική σκηνή, σύμφωνα με δημοσιεύματα, φαίνεται να υιοθετούνται αντίστοιχες πρακτικές. Βλ. π.χ. το δημοσίευμα «Επική γκάφα στο Μεσολόγγι - Έκαναν φωτοκόπια αλλά μπέρδεψαν τους... χρήστες» της ενημερωτικής ιστοσελίδας npress.gr την 01.06.2019 (url: <https://www.npress.gr/dytikhellada/epiki-gkafa-sto-mesologgi-ekanan-foto/?fbclid=IwAR1jKXNao8qVI3BDu4dDEL0DIM30Cg8Z1KULZek9589hGg42UaRcVlgn7mc>, προσπελάστηκε στις 27.06.2019). Χαρακτηριστικό της επιρροής της τεχνολογίας είναι πως και στη συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποιήθηκε ως δήθεν περιβάλλον της συνομιλίας μια πλατφόρμα διαδικτυακής επικοινωνίας, οι πραγματικοί γραφιστικοί και λειτουργικοί παράμετροι της οποίας οδηγούν αβίαστα στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη δήθεν συνομιλία δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (βλ. τον τίτλο του δημοσιεύματος).
6. Για μια σύντομη περιγραφή του σκανδάλου το οποίο βασίστηκε σε ψευδείς ειδήσεις βλ. url: <http://ellinikahoaxes.gr/2016/12/08/pizzagate/>, προσπελάστηκε στις 13.09.2018
7. Βλ. το άρθρο “Fake news thrives in Romania, fuels euroskepticism”, 03.04.2017, url: <https://newsinfo.inquirer.net/885906/fake-news-thrives-in-romania-fuels-euroskepticism>, (προσπελάστηκε 09.01.2019).
8. Βλ. το άρθρο “The recipe of failure: Fake news, propaganda and lack of action” στο url: <http://www.fairpress.eu/blog/2017/02/01/recipe-failure-fake-news-propaganda-lack-action/>, (προσπελάστηκε στις 09.01.2019).

μέτρα μη σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά κριτήρια, οδήγησε την Ευρωπαϊκή Ένωση να θέσει στο στόχαστρο κριτικής και παρατηρήσεων την Ρουμανία⁹.

1.1.3. Και για αυτόν τον λόγο, ενδεικτικά χώρες όπως η Γαλλία¹⁰ και η Γερμανία¹¹ έχουν ήδη προχωρήσει εντός του 2018 στην ψήφιση νέων νόμων για την καταπολέμηση της παραπληροφόρησης. Περαιτέρω, τον Δεκέμβριο του έτους 2018, ανακοινώθηκε ότι η Ολλανδική Κυβέρνηση έβαλε στο πρόγραμμά της εκστρατεία για την αντιμετώπιση των ψευδών ειδήσεων, από τον Φεβρουάριο του έτους 2019 έως και τον Μάιο του 2019¹².

1.1.4. Η μεγάλη σημασία της παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων, ιδίως σε ό,τι αφορά τις εκλογικές διαδικασίες, οδήγησε τον Ιανουάριο του έτους 2018 την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναθέσει σε Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group - HLEG) την εκπόνηση μελέτης επί των ψευδών ειδήσεων και της διαδικτυακής παραπληροφόρησης¹³. Σε ανακοίνωση της Επιτροπής αυτής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, στις Βρυξέλλες, στις 26.04.2018¹⁴, για τις προκλήσεις που ανακύπτουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου της παραπληροφόρησης, ως δεύτερο σημείο εστίασης των δράσεων περιγράφεται η ασφάλεια και η ανθεκτικότητα των εκλογικών διαδικασιών. Ειδικότερα, η ασφάλεια των εκλογικών διαδικασιών ως η βάση για τη δημοκρατία χρήζει ιδιαίτερης προσοχής καθότι τα τελευταία χρόνια έχουν εντοπιστεί περιπτώσεις τακτικών χειραγώγησης στο διαδίκτυο και παραπληροφόρησης κατά τη διάρκεια εκλογών σε τουλάχιστον 18 χώρες, σύμφωνα με την ανακοίνωση της ως άνω Επιτροπής.

1.2.1. Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο στο ειδικό μέρος του ποινικού κώδικα και συγκεκριμένα στο τέταρτο κεφάλαιο υφίστανται (μέχρι τις 30.06.2019) διατάξεις για

9. Βλ. το άρθρο του *Cain Burdeau* “EU Takes Aim at Romania Over Rule of Law” <https://www.courthousenews.com/eu-takes-aim-at-romania-over-rule-of-law/> (προσπελάστηκε στις 09.01.2019).

10. Στις 22 Δεκεμβρίου 2018 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Γαλλίας εξέδωσε τον νόμο αριθ. 2018-1202 και τον οργανικό νόμο αριθ. 2018-1201 για την καταπολέμηση της χειραγώγησης των πληροφοριών (για το κείμενο του νόμου στην πρωτότυπη μορφή του βλ. url: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000037847559&categorieLien=id&fbclid=IwAR1bXQ7K6gnVGUJN4SkTsfMFTX8BCyG-P123bLVmfWz8KXRShGEGmMttluw>, (προσπελάστηκε στις 21.06.2019).

11. Τον Ιούνιο του έτους 2017, το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο της Γερμανίας (Bundestag) ψήφισε το νομοθέτημα *Netzwerkdurchsetzungsgesetz* (στα Αγγλικά: *The Network Enforcement Act*, στα Γερμανικά: *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken*, γνωστή επίσης ως *the Facebook Act*), με το οποίο επιχειρείται η αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης [(βλ. ανάλυση του *Netzwerkdurchsetzungsgesetz* στο πόνημα του Δ. *Καραγκούνη*, Η επιβολή περιορισμών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετά τον νέο Γερμανικό Νόμο περί Βελτίωσης της Νομοθεσίας στα Κοινωνικά Δίκτυα (*Netzwerkdurchsetzungsgesetz*) Επίθεση στην ελευθερία έκφρασης ή αναγκάιο μέσο καταπολέμησης της διαδικτυακής εγκληματικότητας;, εις: Θ. *Δαλακούρα*, Ηλεκτρονικό έγκλημα, σελ. 223 επ.].

12. Βλ. *Janene Pieters*, NL TIMES, Dutch government to launch anti-fake news campaign, 13 Δεκεμβρίου 2018, url: <https://nltimes.nl/2018/12/13/dutch-government-launch-anti-fake-news-campaign>, (προσπελάστηκε στις 09.01.2019).

13. Η μελέτη της Ομάδας Ειδικών Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (HLEG report), βρίσκεται διαθέσιμη στο url: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>, (προσπελάστηκε 27.06.2019).

14. url: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EL/COM-2018-236-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF>, (προσπελάστηκε στις 29.04.2019).

τα «Εγκλήματα κατά της ελεύθερης άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων» - ή όπως ορίζεται πλέον ο τίτλος του συγκεκριμένου κεφαλαίου με την τροποποίηση του ποινικού κώδικα δυνάμει του ν. 4619/2019¹⁵ «Εγκλήματα κατά των Πολιτειακών και Πολιτικών Οργάνων και κατά του Εκλογικού Σώματος». Ανάμεσα σε αυτά είναι και το έγκλημα του άρθρου 162 ΠΚ, το οποίο αφορά στην εξαπάτηση των εκλογέων.

Συγκεκριμένα, η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ, όπως ίσχυε πριν την τροποποίηση της με τον ν. 4619/2019, προέβλεπε τα εξής:

«Άρθρο 162. Εξαπάτηση εκλογέων. Όποιος με ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά εκλογέα είτε για να μην ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, είτε για να μεταβάλλει το εκλογικό του φρόνημα σε κάποια από τις εκλογές που αναφέρονται στο άρθρο 161 τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών και χρηματική ποινή».

Μετά την τροποποίηση του ποινικού κώδικα, με τον ν.4619/2019, η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ διαμορφώνεται ως εξής:

«Άρθρο 162. Εξαπάτηση Εκλογέων. Όποιος με ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά εκλογέα, με αποτέλεσμα αυτός να μην ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, να ψηφίσει άκυρα ή να μεταβάλλει το εκλογικό του φρόνημα σε κάποια από τις εκλογές ή τα δημοψηφίσματα του άρθρου 161, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή».

1.2.2. Όπως υποστηρίζεται από την αιτιολογική έκθεση του ανωτέρω νόμου¹⁶ το έγκλημα της εξαπάτησης εκλογέων από έγκλημα σκοπού, που ήταν έως σήμερα, μετατρέπεται σε έγκλημα αποτελέσματος, για την ολοκλήρωση του οποίου πρέπει πλέον να αποδεικνύεται ότι εξαιτίας της εξαπάτησης αυτής ο εκλογέας δεν άσκησε το εκλογικό του δικαίωμα, ψήφισε άκυρα ή μετέβαλε το εκλογικό του φρόνημα σε κάποια από τις εκλογές ή τα δημοψηφίσματα του άρθρου 161 ΠΚ. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι από μεγάλο μέρος της νομικής επιστήμης, ήδη υποστηριζόταν ότι η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ λειτουργούσε ως έγκλημα εκ του αποτελέσματος, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω. Επιπρόσθετα, μετά την τροποποίηση του άρθρου 162 ΠΚ η φυλάκιση και η χρηματική ποινή επιβάλλεται πλέον διαζευκτικά και όχι σωρευτικά.

1.2.3. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ, πριν την τροποποίησή της με τον ν.4619/2019, ήταν ακριβώς ίδια (!) με την διάταξη του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012¹⁷, η οποία έχει ως ακολούθως ακόμη και σήμερα:

15. Βλ. τον ν. 4619/2019 στο url: <https://collab.lawspot.gr/sites/default/files/mashup/feka/2019/fek-95-2019.pdf>, (προσπελάστηκε 19.06.2019).

16. Βλ. την αιτιολογική έκθεση του ν. 4619/2019 στο url: <https://www.hellenicparliament.gr/User-Files/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-poinkod-eis-NEO.pdf>, (προσπελάστηκε 21.06.2019).

17. <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/proedriko-diatagma-26-2012>, (προσπελάστηκε 19.06.2019).

Άρθρο 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012: «Όποιος με ψεύτικες ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που αναφέρονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά τον εκλογέα, είτε για να παραλείψει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, είτε για ν' αλλάξει το εκλογικό του φρόνημα, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο χρόνια και με χρηματική ποινή μέχρι δύο ευρώ και ενενήντα τρία λεπτά».

Ως αποτέλεσμα, όπως ήδη γίνεται αντιληπτό, ανακύπτουν ζητήματα αναφορικά με την εφαρμοστέα διάταξη (βλ. κατωτέρω ανάλυση στην παρ. 2.4.3).

2. Το έγκλημα του άρθρου 162 ΠΚ.

2.1. Το προστατευόμενο έννομο αγαθό

Αρχικώς, ήδη από τον παλαιότερο τίτλο του κεφαλαίου στο οποίο υπάγεται και το άρθρο 162 ΠΚ (ήτοι «Εγκλήματα κατά της ελεύθερης άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων») εδύνατο εύλογα να δημιουργηθεί η άποψη ότι το προστατευόμενο έννομο αγαθό είναι τα πολιτικά δικαιώματα¹⁸. Οι διατάξεις, όμως, του κεφαλαίου Δ' του Ποινικού Κώδικα, στο οποίο και υπάγεται το άρθρο 162, δεν προστατεύουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα, αλλά μόνο το εκλογικό, καθώς επίσης και το δικαίωμα της ελεύθερης συμμετοχής και δράσης μέσω πολιτικών κομμάτων. Έτσι, ο νέος τίτλος του τέταρτου κεφαλαίου του ποινικού κώδικα, ήτοι «Εγκλήματα κατά των Πολιτειακών και Πολιτικών Οργάνων και κατά του Εκλογικού Σώματος», είναι μάλλον πιο ακριβής (στρέφοντας μάλιστα περισσότερο την προσοχή στους συμμετέχοντες στην εκλογική διαδικασία - υποψηφίους, εκλογείς, πολιτικούς σχηματισμούς κ.α.), δίχως ωστόσο και πάλι να παρουσιάζεται ξεκάθαρα το έννομο αγαθό που προστατεύεται και για τον ορισμό του οποίου στην ποινική επιστήμη έχουν υποστηριχθεί διάφορες απόψεις στο παρελθόν.

Ο Δ. Καρανίκας¹⁹ υποστηρίζει ότι προστατεύεται «η ελευθερία ασκήσεως του βασικού δικαιώματος του ελεύθερου πολίτου του εκλέγειν, δι' ου εκδηλούται η λαϊκή κυριαρχία...Δια της αμέσου ή εμμέσου προστασίας του δικαιώματος τούτου εξα-

18. Ως πολιτικά δικαιώματα ορίζονται όλα τα δικαιώματα των ενεργών Ελλήνων πολιτών για τη συμμετοχή τους στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Άρα, τα πολιτικά δικαιώματα είναι τα ακόλουθα: α) Το δικαίωμα κάθε Έλληνα, με μοναδικό κύριο περιορισμό την ηλικία, να εκλέγει και να εκλέγεται στις βουλευτικές εκλογές (άρθρα 51 παρ.3 και 55 Συντάγματος), β) το δικαίωμα του κάθε Έλληνα να γίνεται δεκτός σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες (άρθρα 4 παρ. 4 και 103 Συντάγματος), καθώς επίσης να εκλέγει και να εκλέγεται στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές (άρθρο 102 παρ. 2 Συντάγματος), γ) το δικαίωμα του κάθε Έλληνα να διορίζεται δικαστής (άρθρο 88 Συντάγματος) και να εκλέγεται ένορκος (άρθρο 97 Συντάγματος), εφόσον διαθέτει να νόμιμα προσόντα και δ) το δικαίωμα κάθε Έλληνα να ιδρύει και να μετέχει ελεύθερα σε πολιτικά κόμματα (άρθρο 29 Συντάγματος) (βλ. Α. Ι. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, 4^η Έκδοση, εκδ. Σάκκουλα ΑΕ, 2013, σελ. 19 και 21). Επιπροσθέτως, ο Κ. Χρυσόγονος υποστηρίζει ότι: «τα πολιτικά δικαιώματα έχουν ως αντικείμενό τους την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στον σχηματισμό της πολιτειακής βούλησης, ενώ αντίστοιχα το κράτος υποχρεούται να ανέχεται και να υποδέχεται την παρέμβαση αυτή των πολιτών στις πιο κρίσιμες λειτουργίες του. Θεμελιώνεται έτσι ο status activus. Παράδειγμα αποτελεί το προβλεπόμενο στο άρθρο 51 παρ. 3 Συντ. δικαίωμα του εκλέγειν» - Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3η αναθεωρημένη Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 30.

19. Βλ. Δ. Καρανίκας, Εγχειρίδιον ποινικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 1954, σελ. 85.

σφαλίζεται το ανεπηρέαστον της λαϊκής κυριαρχίας». Ο Ηλ. Γάφος²⁰ υποστηρίζει ότι «Αντικείμενον προστασίας είναι ο δημοκρατικός σχηματισμός της βουλήσεως, όστις προστατεύεται από την νόθευσιν και εκβίασιν». Η Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου²¹ σε μια γενικότερη θεώρηση των οικείων διατάξεων καταλήγει ότι: «Το έννομο αγαθό, που θέλησε ο Ποινικός Νομοθέτης, να προστατεύσει στο Δ' Κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα είναι τα εκεί απαριθμούμενα πολιτικά σώματα, με τις αρμοδιότητες που τους αναγνωρίζει το Σύνταγμα. Τα πολιτικά αυτά σώματα αποτελούν για τη Δημοκρατία αυτοτελείς μονάδες αξίας, όχι με την έννοια ότι δεν βρίσκονται σε μία διαρκή σχέση αλληλεξάρτησης, αλλά με την έννοια, ότι η αξία τους δεν ετεροπροσδιορίζεται, αλλά αντίθετα αυτοπροσδιορίζεται από τον ρόλο τους στη διαμόρφωση της βούλησης του κράτους».

2.2. Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 162 ΠΚ

2.2.1. Με το άρθρο 162 ΠΚ, στόχος του νομοθέτη είναι να τιμωρήσει κάθε περίπτωση νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος διά ψευδών ειδήσεων ή συκοφαντικών διαδόσεων, καθώς κατ' αρχάς αποβλέπει σε προστασία κάθε εκλογέα εναντίον μιας εξαπάτησης, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα την προσβολή του εκλογικού του δικαιώματος, εμμέσως, όμως, με τις διατάξεις του συγκεκριμένου άρθρου επιχειρείται η πρόληψη εναντίον μιας νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος, το οποίο δεν θα αντιστοιχεί στην πραγματική βούληση των εκλογέων²².

Δράστης του εγκλήματος μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, ενώ αντικείμενο του εγκλήματος είναι ο εκλογέας²³. Εξαπάτηση του εκλογέα επέρχεται, όταν ο δράστης με την ενέργειά του δημιούργησε πλάνη²⁴. Η εξαπάτηση μπορεί να πραγματοποιηθεί με οποιοδήποτε δόλιο μέσο, ικανό να δημιουργήσει εσφαλμένες απόψεις στο παθητικό υποκείμενο της πράξης, ώστε πλέον η βούλησή του να προσδιορίζεται κατά τον τρόπο που θέλησε ο δράστης²⁵.

2.2.2. Ο εκλογέας εξαπατάται μέσω καταρχάς ψευδών ειδήσεων ή συκοφαντικών διαδόσεων που αφορούν στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου²⁶, τις οποίες

20. Βλ. Ηλ. Γάφος, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, τεύχος δ', εκδ. Αφοί Σάκκουλα, 1963, σελ. 163, σημείωση 1.

21. Βλ. Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου, Η ποινική προστασία των πολιτικών σωμάτων στο ελληνικό δίκαιο, Διατριβή για ΑΠΘ, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 1982, σελ. 50.

22. Βλ. Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου, ό. π., σελ. 193.

23. Εκλογέας είναι αυτός που έχει δικαίωμα ψήφου στη συγκεκριμένη εκλογή. Οι εκλογές μπορεί να είναι γενικές για όλη τη χώρα ή και τοπικές, επαναληπτικές κλπ. Περιλαμβάνονται και οι Ευρωεκλογές, (βλ. Μ. Μαργαρίτης, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία - Εφαρμογή, σε επιμέλεια Α. Μαργαρίτη, Δίκαιο & Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2003, σελ. 388).

Συγκεκριμένα, το δικαίωμα του εκλέγειν ορίζεται στα άρθρα 4, 5 και 6 του ΠΔ 26/2012.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι η παρεπόμενη ποινή της αποστέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων καταργήθηκε με τον ν. 4619/2019, άρα πλέον προκειμένου να έχει κάποιος δικαίωμα ψήφου σε συγκεκριμένη εκλογή, απαιτείται να έχει δύο προσόντα: την *ιθαγένεια* και την *ενηλικότητα*. Από την συνταγματική ρύθμιση συνάγεται, ότι του δικαιώματος του εκλέγειν στερούνται όσοι, κατά τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, είναι ανίκανοι για δικαιοπραξία (128 ΑΚ), και συγκεκριμένα, όσοι δεν έχουν συμπληρώσει το 17ο έτος και όσοι βρίσκονται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση (βλ. Κ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, 3^η Έκδοση, κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα και τους εκτελεστικούς του νόμους, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 372-373).

24. Βλ. Ηλ. Γάφος, ό. π., σελ. 8.

25. Βλ. Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου, ό. π., σελ. 194.

26. Η ιδιότητα του (ανακηρυγμένου) υποψηφίου πρέπει να υφίσταται καθ' ον χρόνον φέρεται τελεσθέν το αδίκημα, δηλαδή τότε που λέγονται οι ψευδείς ειδήσεις και συκοφαντικές διαδόσεις από τον

ο υπαίτιος μεταδίδει²⁷ εμμέσως ή αμέσως στον εκλογέα, ο οποίος αδυνατεί να τις επαληθεύσει, με σκοπό να μεταβάλλει το εκλογικό του φρόνημα. Οι ψευδείς ειδήσεις, που αφορούν στο πρόσωπο κάποιου συγκεκριμένου υποψηφίου, διαφέρουν από τις συκοφαντικές διαδόσεις αφενός κατά το ότι δεν θίγουν την τιμή και την υπόληψη του υποψηφίου και αφετέρου γιατί αναφέρονται πάντα στο παρελθόν και δεν ανταποκρίνονται στην αλήθεια εν γνώσει του υπαιτίου²⁸. Συκοφαντική είναι η διάδοση ψευδών γεγονότων όταν τα γεγονότα αυτά προσβάλλουν την τιμή και την υπόληψη του υποψηφίου²⁹. Επίσης, το έγκλημα μπορεί να τελεστεί με οποιοδήποτε άλλο τρόπο, πρόσφορο να προκαλέσει στον εκλογέα πλάνη όπως λ.χ. όταν ο εκλογέας παραπείθεται με ψευδείς παραστάσεις ή παρασιωπήσεις αληθινών γεγονότων ότι τάχα δεν έχει δικαίωμα να ψηφίσει ή ότι απώλεσε το δικαίωμά του αυτό ή ψηφίζοντας μεν υποψήφιο της επιλογής του, αλλά με ψηφοδέλτιο που του χορήγησε ο δράστης, το οποίο έφερε σημεία και στίγματα όντας άκυρο, ή ότι η ψηφοφορία έχει ήδη λήξει, δίχως αυτό να ισχύει κ.λπ.³⁰. Η εξαπάτηση του εκλογέα με «άλλο τρόπο» μπορεί να στρέφεται και κατά ενός πολιτικού κόμματος και δεν απαιτείται να κατευθύνεται εναντίον συγκεκριμένου υποψηφίου³¹.

2.2.3. Όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, η αιτιολογική έκθεση του ν.4619/2019 υποστηρίζει ότι το έγκλημα του 162 ΠΚ μετατρέπεται από έγκλημα σκοπού σε έγκλημα εκ του αποτελέσματος. Ωστόσο, δέον να αναφερθεί ότι η Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου³² σε σχετική ανάλυση της παλιάς μορ-

---

υπαίτιο (βλ. Α. Στάικο, Επίτομος Ερμηνεία Ελληνικού Ποινικού Κώδικος, τεύχος Β', εκδ. Μ. Φραγκούλη, 1995, σελ. 164 - 165 και ΔιατΕισΕφΘεσ 282/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

27. Σύμφωνα με τον *Μανωλεδάκη* αναφορικά με την προϊσχύσασα διάταξη, η διάδοση των συκοφαντικών δεν χρειάζεται να γίνεται δημόσια, απαιτείται όμως να εξακριβωθεί ο σκοπός του δράστη να κοινοποιηθούν στο ευρύ κοινό οι συκοφαντίες αυτές. Αν τελικά οι φήμες δεν περιήλθαν σε ευρύτερο αριθμό προσώπων, πρόκειται για απόπειρα (βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, Επιβουλή της δημόσιας τάξης, Άρθρα 183-197, 2η έκδοση, εκδ. Ποινικού Δικαίου, 1994, σελ.186 επ.).
28. Τέτοιες ψευδείς ειδήσεις είναι π.χ. ότι ο υποψήφιος πέθανε ή παραιτήθηκε (βλ. *Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου*, ό. π., σελ. 194).
29. Γεγονοτική - ψυχολογική έννοια της τιμής είναι αρχικώς η εξωτερική τιμή, η οποία ορίζεται ως η παράσταση ή η εικόνα που έχουν οι άνθρωποι γενικά στην κοινωνία για την αξία ενός ορισμένου προσώπου, με άλλα λόγια η εκτίμηση που απολαμβάνει πραγματικά στην κοινωνία αυτό το πρόσωπο, το κύρος του ή η φήμη του. Περαιτέρω, γεγονοτικές και ειδικότερα ψυχολογικές είναι και οι εξής μορφές τιμής: α) η περί τιμής συνείδηση, δηλαδή η παράσταση που έχει ένα πρόσωπο για την ίδια του την αξία, ή ακόμη για την γνώμη που έχουν οι άλλοι για την αξία αυτή και β) το περί τιμής συναίσθημα, δηλαδή η θέληση του ατόμου να διατηρεί και να έχει γενικότερα την αξία του και την εκτίμηση των άλλων για την αξία αυτή. Οι δύο αυτές έννοιες τιμής λέγονται «υποκειμενικές». Αντίθετα, αξιολογική έννοια της τιμής είναι η αξία που έχει πραγματικά ένα άτομο. Το δικαστήριο πριν εξετάσει αν μια πράξη προσέβαλε το έννομο αγαθό της τιμής ενός ατόμου πρέπει να εξακριβώσει αν και σε ποιο βαθμό υφίσταται το έννομο αγαθό αυτό. Αν ως βάση τεθούν οι γεγονοτικές έννοιες, όπως είναι και ορθότερο, το δικαστήριο θα πρέπει να διαπιστώσει πώς αξιολογούν τον εκάστοτε παθόντα τα διάφορα μέλη της κοινωνίας, ή τι ιδέα έχει ο ίδιο για τον εαυτό του ή σε ποιο βαθμό ενδιαφέρεται να διατηρηθεί η καλή γνώμη των άλλων για αυτόν (βλ. *Δ. Σπινέλης*, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Εγκλήματα κατά της Τιμής, άρθρα 361 - 369 ΠΚ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1982, σελ. 11-12).
30. Βλ. *Σ. Παππάς και Ε. Καμπέρου -Ντάλτα σε Α. Χαραλαμπάκη*, Ποινικός Κώδικας Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 3η έκδοση, 2018, Εγκλήματα κατά της ελεύθερης άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων, σελ. 162.
31. Βλ. *Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου*, ό. π., σελ. 194.
32. Βλ. *Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου*, ό. π., σελ. 195.

φής του άρθρου, υποστηρίζει ότι: «Φαίνεται ότι η αντικειμενική υπόσταση του άρθρου πληρούται με την εξαπάτηση, τη δημιουργία της πλάνης στον εκλογέα, άσχετα αν τελικά, εξαιτίας αυτής του της πλάνης, άσκησε ή όχι το εκλογικό του δικαίωμα ή το άσκησε κατά συγκεκριμένο τρόπο. Ωστόσο, το πότε και αν δημιουργήθηκε πλάνη στον εκλογέα είναι στοιχείο υποκειμενικό, το οποίο δεν μπορεί να διακριβωθεί αν δεν υλοποιηθεί σε κάποια πράξη ή παράλειψη». Με την άποψη αυτή φαίνεται να ταυτίζονται και οι Δ. Καρανίκας³³ και Ηλ. Γάφος³⁴ και καταλήγουν ότι το τετελεσμένο έγκλημα της εξαπάτησης εκλογέων προϋποθέτει την επέλευση δύο αποτελεσμάτων: της δημιουργίας πλάνης στον εκλογέα και της αποχής από την ψηφοφορία ή της ψηφοφορίας κατά συγκεκριμένο τρόπο.

Έτσι, η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ φαίνεται ότι λειτουργούσε εξαρχής ως έγκλημα εκ του αποτελέσματος και οι θεωρητικοί του ποινικού δικαίου είχαν ήδη διαπιστώσει τούτο.

2.3. Η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 162 ΠΚ.

Το έγκλημα του άρθρου 162 ΠΚ τιμωρείται όταν τελείται με δόλο, τουλάχιστον ενδεχόμενο³⁵ (άρθρα 26 παρ.1, 27 παρ. 1 ΠΚ). Με την μεταβολή του αδικήματος του άρθρου 162 ΠΚ, σε έγκλημα αποτελέσματος³⁶, βάσει του ν.4619/2019, η υπαιτιότητα πρέπει να καλύπτει και το αποτέλεσμα³⁷.

33. Βλ. Δ. Καρανίκας, ό. π.

34. Βλ. Ηλ. Γάφος, ό. π.

35. Βλ. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997, σελ. 55 - 61, όπου αναλύονται οι διαφορές μεταξύ ενδεχόμενου δόλου και αμέλειας και συμπερασματικά ορίζεται ότι: «Ο δόλος και η αμέλεια, ως μορφές εσωτερική συμμετοχής, συγκροτούν μια συνεχώς μεταλλασσόμενη αλληλουχία συμπεριφορών. Πρόκειται για μια εσωτερική συμμετοχή που μεταβάλλεται κατά περιεχόμενο, ανάλογα με το βαθμό της. Η μεταβολή αυτή δεν συντελείται απότομα αλλά βαθμιαία, σταδιακά και ανεπαίσθητα. Μεταξύ δόλου και αμέλειας δεν υπάρχει συγκεκριμένο όριο. Μεταξύ τους υπάρχει μια αξιολογική σχέση διαβάθμισης (normative Stufenverhältnis), από την οποία προκύπτει ότι όσο πιο έντονη είναι η εσωτερική συμμετοχή στην πρόκληση του αποτελέσματος, τόσο μεγαλύτερη είναι η κοινωνική αποδοκιμασία της πράξης». Αντίστοιχα και Ν. Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Θεωρία για το Έγκλημα, Δίκαιο & Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 257 και 271, όπου αναφέρει ότι: «Στην επιστήμη διακρίνονται, ανάλογα με την εκάστοτε διασκευή και εμφάνιση των συστατικών της έννοιας του δόλου, τα ακόλουθα τρία είδη του: Η επιδίωξη (αλλιώς «άμεσος δόλος πρώτου βαθμού»), ο άμεσος δόλος (ή «άμεσος δόλος δεύτερου βαθμού») και ο ενδεχόμενος δόλος» και «Ενδεχόμενος δόλος πρόκειται οσάκις ο δράστης έλαβε σοβαρά υπόψη του το ενδεχόμενο πραγμάτωσης της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος και, αφού το στάθμισε με ό,τι επιδίωκε μέσω της πράξης του, έκρινε το τελευταίο ως τόσο σημαντικό, ώστε, έστω και αν το αξιόποινο αποτέλεσμα δεν ήταν γι' αυτόν ούτε επιδοκιμαστέο ούτε απολύτως αδιάφορο, αλλ' αντιθέτως αντιπαθές, αποφάσισε να προχωρήσει στην πράξη, απλώς ελπίζοντας - ευχόμενος ότι τελικά δεν θα επέλθει». Τέλος, και ο Λ. Κοτσαλής, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006, σελ. 502 και υποσημείωση 401, ότι: «Ο δόλος ως στοιχείο της ενοχής είναι η γνώση και η βούληση πραγμάτωσης της αντικειμενικής υπόστασης» και «Ως δόλος με την έννοια την οποία προσδίδει σε αυτόν το άρθρ. 27 ΠΚ, νοείται η ψυχική κατάσταση του δράστη που γνωρίζει τα κατά νόμο απαρτίζοντα την έννοια κάποιας αξιοποιού πράξεως περιστατικά και θέλει ή αποδέχεται την πραγμάτωσή τους».

36. Έγκλημα αποτελέσματος υπάρχει όταν η αντικειμενική υπόσταση δεν εξαντλείται σε μία συμπεριφορά, αλλά προϋποθέτει μιαν επενέργεια επί υλικού αντικειμένου, από την οποία επέρχεται και μια μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο, τουλάχιστον νοητά διακριτή κατά τόπο και χρόνο από τη συμπεριφορά που την προκάλεσε. Βλ. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι, Δίκαιο & Οικονομία, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2007, σελ. 146.

37. Βλ. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, ό.π., σελ. 147.

2.4. Συρροή του εγκλήματος του άρθρου 162 ΠΚ με άλλα εγκλήματα

2.4.1. Η διάταξη συρρέει αληθινά με την συκοφαντική δυσφήμιση (άρθρο 363 ΠΚ). Στην περίπτωση, βέβαια, του εγκλήματος του άρθρου 162 ΠΚ οι συκοφαντικές διαδόσεις απαιτείται να στρέφονται άμεσα κατά του προσώπου του υποψηφίου. Δεν αρκεί, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της δυσφήμισης και της συκοφαντικής δυσφήμισης (362 και 363 ΠΚ), τα ψευδή περιστατικά να ανάγονται σε άτομα του συγγενικού ή φιλικού περιβάλλοντος του υποψηφίου³⁸.

Εξάλλου, ειδικότερα, για την περίπτωση των εγκλημάτων κατά της τιμής και δη αυτού της συκοφαντικής δυσφήμισης, φαίνεται να προκύπτει πρόβλημα εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 363 ΠΚ, στην συχνή πλέον περίπτωση να αποδίδεται σε κάποιο δημόσιο πρόσωπο μια δήλωση στην οποία δεν έχει προβεί. Το ζήτημα που υπάρχει έγκειται στο αν η ψευδής αναφορά περί του γεγονότος ότι έλαβε χώρα συγκεκριμένη δήλωση από συγκεκριμένο πρόσωπο θίγει την τιμή αυτού που δήθεν προέβη στη δήλωση αυτή, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία το περιεχόμενό της είναι απλώς αξιολογικά ουδέτερο ή μη σύμφωνο με τις γενικότερες πολιτικές, ιδεολογικές ή κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις του³⁹.

Σύμφωνα με τη γερμανική νομολογία, «ακόμη και σε περιπτώσεις που η εξωτερική μορφή μπορεί να δημιουργήσει αναστάτωση σε ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες εις βάρος του φερόμενου ως υποκειμένου της, δεν μπορεί να γίνει λόγος για προσβολή της τιμής του, εφόσον η εξωτερική μορφή είναι σύμφωνη με τις αξιολογήσεις της έννομης τάξης». Κατά την αντίθετη άποψη, χρήζει συνεκτίμησης και το ηθικό σκέλος που φέρει έκαστο πρόσωπο καθώς και η παράσταση που επιθυμεί ο ίδιος ο φορέας του εννόμου αγαθού της τιμής να δηλώνει δημοσίως, καθώς και οι συνέπειες της ψεύτικης δήλωσης για την άποψη που έχουν οι αποδέκτες της ψευδούς αυτής δήλωσης.⁴⁰

2.4.2. Αληθινά συρρέει το άρθρο 162 ΠΚ και με την διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ⁴¹, για την διασπορά ψευδών ειδήσεων⁴², καθώς παρότι τα δύο εγκλήματα προσιδιάζουν σε αρκετά σημεία, με το άρθρο 191 ΠΚ να φέρεται ως γενική διάταξη και το άρθρο 162 ΠΚ ως ειδική, τα έννομα αγαθά που προστατεύονται από τις

38. Βλ. *Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου*, ό. π., σελ. 197.

39. Βλ. *Ι. Μοροζίνης*, Ποινική ευθύνη ενδιάμεσων παρόχων, ιδίως φορέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης, για fake news και προσβολές της τιμής στο διαδίκτυο, εις: *Θ. Δαλακούρα*, Ηλεκτρονικό Έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019, σελ. 100.

40. Βλ. *Ι. Μοροζίνης*, ό. π., σελ. 101.

41. Κατά τη διάταξη του άρθρου 191 παρ. 1 του ΠΚ, όπως τροποποιήθηκε από τον ν. 4619/2019: «1. Όποιος δημόσια ή μέσω του διαδικτύου διαδίδει ή διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις με αποτέλεσμα να προκαλέσει φόβο σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαίωσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς της σχέσεις, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή με χρηματική ποινή.

2. Όποιος από αμέλεια γίνεται υπαίτιος της πράξης της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας».

42. Για ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ βλ. το πόνημα μου του ίδιου [*Φ. Σπυρόπουλος*, Η διασπορά ψευδών ειδήσεων στην εποχή των “fake news”, Ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ ενώπιον των σύγχρονων (τεχνολογικών) προκλήσεων, Ποινική Δικαιοσύνη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 3/2019, σελ. 288 επ.].

δύο αυτές διατάξεις διαφέρουν. Συγκεκριμένα, το έννομο αγαθό που προσβάλλεται από το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ είναι η δημόσια τάξη (σε συγκεκριμένες μάλιστα εκφάνσεις της: οικονομία, τουρισμός, αμυντική ικανότητα της χώρας και διεθνείς σχέσεις της χώρας) και μάλιστα μέχρι και την τροποποίηση του ποινικού κώδικα ήταν η δυνητική και μόνο διακινδύνευσή της. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι ενδεχομένως θα έπρεπε συγκεκριμένα αυτές οι δύο διατάξεις να είχαν συμπυκνωθεί σε μία, ιδιαιτέρως αν ληφθεί υπόψη ότι ο βασικός λόγος που συζητείται τόσο το θέμα των ψευδών ειδήσεων και σε ευρωπαϊκό και σε παγκόσμιο επίπεδο είναι ακριβώς η επιρροή τους σε εκλογικά αποτελέσματα⁴³, τα οποία ενίοτε συναρτώνται και με τα προστατευτέα από το άρθρο 191 ΠΚ ειδικότερα στοιχεία.

2.4.3. Όπως, ήδη αναφέρθηκε και στην αρχή του παρόντος άρθρου, η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ πριν την τροποποίησή της με τον ν.4619/2019 ήταν ακριβώς ίδια ως προς τη διατύπωσή της με τη διάταξη του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ. 26/2012⁴⁴. Σύμφωνα, με την ανάλυση των Σ. Παππά και Ε. Καμπέρου -Ντάλτα, σε επιμέλεια Α. Χααραλαμπάκη⁴⁵: «Η παρούσα γενική διάταξη δεν εφαρμόζεται, εφόσον υφίστανται οι προϋποθέσεις της ειδικής και νεότερης διάταξης του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012».

Προβληματική, ωστόσο, φαίνεται η υιοθέτηση της ανωτέρω άποψης, καθώς σύμφωνα με τον Μυλωνόπουλο⁴⁶: «Ειδικότητα μεταξύ δύο ποινικών διατάξεων υπάρχει όταν η μία από αυτές περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία της ειδικής υπόστασης ενός που προβλέπονται από την άλλη και τουλάχιστον ένα ακόμη». Αντίστοιχα και ο Λ. Κοτσαλής⁴⁷ αναφέρει ότι: «Σχέση ειδικότητας ανάμεσα σε δύο ποινικές διατάξεις υπάρχει, όταν η έννοια του εγκλήματος που προβλέπει η μία περιλαμβάνει όλα τα συστατικά στοιχεία της έννοιας του εγκλήματος που προβλέπει η άλλη προσθέτοντας σε αυτά τουλάχιστον και ένα άλλο. Στην περίπτωση αυτή η προσθήκη του ενός τουλάχιστον επιπλέον στοιχείου καθιστά την έννοια του πρώτου εγκλήματος πιο εξειδικευμένη, αλλά γι' αυτό στενότερη από την έννοια του δευτέρου».

Στην προκειμένη περίπτωση, ωστόσο και έως την ψήφιση του νέου ποινικού κώδικα με τον ν.4619/2019, δεν υπήρχε διαφοροποίηση μεταξύ των δύο διατά-

43. Όπως αναλύθηκε και ανωτέρω, τον Ιανουάριο του έτους 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέθεσε σε Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group - HLEG) την εκπόνηση μελέτης επί των ψευδών ειδήσεων και της διαδικτυακής παραπληροφόρησης, η οποία και ανέφερε σε ανακοίνωσή της ότι έχουν εντοπιστεί τακτικές χειραγώγησης στο διαδίκτυο και παραπληροφόρησης κατά τη διάρκεια εκλογών σε τουλάχιστον 18 χώρες.

44. Βλ. άρθρο 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012: «Όποιος με ψεύτικες ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που αναφέρονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου ή με άλλο τρόπο εξαπατά τον εκλογέα, είτε για να παραλείψει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, είτε για να αλλάξει το εκλογικό του φρόνημα, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο χρόνια και με χρηματική ποινή μέχρι δύο ευρώ και ενενήντα τρία λεπτά».

45. Βλ. Σ. Παππάς και Ε. Καμπέρου -Ντάλτα σε Α. Χααραλαμπάκη, Ποινικός Κώδικας Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 3^ο έκδοση, 2018, Εγκλήματα κατά της ελεύθερης άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων, σελ. 163.

46. Βλ. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος II, Απόπειρα - Συμμετοχή - Συρροή, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2008, σελ. 371.

47. Βλ. Λ. Κοτσαλής, ό.π., 2006, σελ. 961.

ξεων, προκειμένου να ισχύει η αρχή της ειδικότητας, όπως ορίζεται και ανωτέρω και από τους *Μυλωνόπουλο* και *Κοτσαλή* και άρα να υπάρχει φαινομένη συρροή μεταξύ των δύο διατάξεων, με την ειδικότερη διάταξη να απορροφά την γενικότερη. Πράγματι, έως και την ψήφιση του ν.4619/2019, δεν υφίστατο «τουλάχιστον ένα» ακόμα στοιχείο ειδικής υπόστασης, ανάμεσα στις δύο διατάξεις και ο μόνος λόγος υπεροχής της διατάξεως του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012 έναντι της διατάξεως του άρθρου 162 ΠΚ ήταν ότι η πρώτη *ετύγχανε μεταγενέστερη* ή ενδεχομένως ότι *συμπεριλαμβάνετο σε ειδικότερο του ποινικού κώδικα νομοθέτημα*. Ο προσδιορισμός της σχέσης του ειδικού ποινικού νόμου απέναντι στον γενικό ποινικό νόμο στηρίζεται αποκλειστικώς, σημειώνει ο *Κ. Σταμάτης*⁴⁸, στην υφιστάμενη μεταξύ τους λογική σχέση γένους προς είδος, αφού η μεταξύ τους αξιολογική στάθμιση έγινε απευθείας από το νομοθέτη με την εισαγωγή του ειδικού ποινικού νόμου. Αντίστοιχα και ο *Μ. Μαργαρίτης*⁴⁹ υποστηρίζει ότι: «*εκλογικά αδικήματα περιέχει ο εκλογικός νόμος, ο οποίος ως ειδικός κατισχύει των διατάξεων του ΠΚ*». Επομένως, με αυτόν τον τρόπο δικαιολογούνταν η φαινομένη συρροή των δύο αυτών ίδιων διατάξεων και η απορρόφηση του άρθρου 162 ΠΚ από το άρθρο 112 παρ. 2 ΠΔ 26/2012.

Ωστόσο, όπως ήδη ειπώθηκε, με τον ν.4619/2019 και την ψήφιση του νέου ποινικού κώδικα, το συγκεκριμένο έγκλημα της διάταξης του άρθρου 162 ΠΚ μεταβάλλεται πλέον σε έγκλημα εκ του αποτελέσματος, ήτοι απαιτείται πλέον να αποδεικνύεται ότι εξαιτίας της εξαπάτησης ο εκλογέας δεν άσκησε το εκλογικό του δικαίωμα, ψήφισε άκυρα ή μετέβαλε το εκλογικό του φρόνημα. Έτσι, προστίθεται πλέον ένα στοιχείο στην ειδική υπόσταση του εγκλήματος, που το διαφοροποιεί από την διάταξη του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012⁵⁰. Βέβαια, η προβληματική στην εφαρμογή των διατάξεων πλέον παραμένει (με νέα πια μορφή), καθώς η διάταξη του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012, συνεχίζει να τιμωρεί το έγκλημα ακόμα κι αν δεν αποδεικνύεται το σχετικό αποτέλεσμα, ενώ το άρθρο 162 του νέου Ποινικού Κώδικα τιμωρεί το αντίστοιχο έγκλημα μόνο εάν αποδειχθεί ότι επήλθε το αποτέλεσμα. Ως μεταγενέστερη και ειδικότερη φαίνεται να ισχύει πλέον η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ, καθώς απαιτείται πλέον ρητώς το αποτέλεσμα ως επιπλέον στοιχείο. Σκοπός, δε, του νομοθέτη συνάγεται ότι ήταν η μετατροπή του συγκεκριμένου εγκλήματος σε έγκλημα αποτελέσματος (ή έστω η διασαφήνιση της φύσης του συγκεκριμένου εγκλήματος, λαμβανομένης υπόψιν και της διατυπωθείσας από τη Συμεωνίδου - Καστανίδου άποψη⁵¹). Σε κάθε

48. Βλ. *Κ. Σταμάτης*, Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, με ευθύνη και εποπτεία *Ν. Ανδρουλάκη, Γ. Μαγκάκη, Ι. Μανωλεδάκη, Δ. Σπινέλλη, Κ. Σταμάτη, Α. Ψαρούδα - Μπενάκη*, σε επιμέλεια *Δ. Σπινέλλη*, Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2005, ά 94, α. 54.

49. Βλ. *Μ. Μαργαρίτης*, ό.π., σελ. 387.

50. Η σχέση ειδικότητας μεταξύ των δύο διατάξεων είναι σχέση λογική (υπαλληλίας): Η ειδική υπόσταση που περιέχει το (τουλάχιστον ένα) επί πλέον στοιχείο έχει, ως έννοια, μεγαλύτερο βάθος από την άλλη, γι' αυτό και η διάταξη που την προβλέπει απωθεί, ως ειδική, την γενικότερη διάταξη και εφαρμόζεται μόνον αυτή, σύμφωνα με το αξίωμα *lex specialis derogat legi generali* (τα ειδικά γενικών επικρατέστερα), *Χρ. Μυλωνόπουλος*, ό.π., σελ. 371.

51. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ξανά ότι ήδη υποστηριζόταν ότι η διάταξη του άρθρου 162 ΠΚ και στην προηγούμενη μορφή της καθιέρωνε έγκλημα αποτελέσματος και όχι έγκλημα σκοπού, καθώς η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο αν ο εκλογέας δεν ασκούσε τελικά, εξαιτίας των ενεργειών του δράστη, το εκλογικό του δικαίωμα ή αν ψήφιζε κατά τρόπο διαφορετικό από ότι είχε προαποφασίσει (βλ. *Ελισάβετ Συμεωνίδου - Καστανίδου*, ό.π., σελ. 196).

βέβαια περίπτωση και προς αποφυγή αντινομιών, είναι απαραίτητη η άμεση αναθεώρηση ή και κατάργηση της διάταξης του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012.

2.5. Παράσταση πολιτικής αγωγής

2.5.1. Σύμφωνα με τους Σ. Παππά και Ε. Καμπέρου -Ντάλτα⁵² δικαίωμα παράστασης πολιτικής αγωγής έχει ο εκλογέας, του οποίου το εκλογικό δικαίωμα προσβλήθηκε όχι όμως και ο υποψήφιος, ο οποίος υπέστη εκλογική ζημία από τον παράνομο επηρεασμό του εκλογέα (ΑΠ 341/1962 ΠοινΧρ 1963, 34).

2.5.2. Ωστόσο, ο Μ. Μαργαρίτης⁵³ υποστηρίζει ότι προς άσκηση πολιτικής αγωγής νομιμοποιείται και ο εκλογέας του οποίου προσβλήθηκε η ελευθερία άσκησης του εκλογικού δικαιώματος και ο υποψήφιος που υπέστη εκλογική ζημία.

Η άποψη του Μ. Μαργαρίτη μάλλον είναι και η πιο ορθή, καθώς συνάδει περισσότερο με την κρατούσα άποψη⁵⁴ των τελευταίων ετών, βάσει της οποίας το κριτήριο για την δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής είναι αν το δικαίωμα ή το συμφέρον πού προσβλήθηκε ανήκει στη σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου πού παραβιάστηκε, όπου, δηλαδή, εκτός από το κρατικό ή κοινωνικό έννομο αγαθό προσβάλλεται και ορισμένο ατομικό δικαίωμα ή συμφέρον. Εφόσον η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι καταφατική, τότε και η δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής είναι ανοιχτή, επειδή στην περίπτωση αυτή ο φορέας του ατομικού εννόμου αγαθού πού συν-προστατεύεται από την αντίστοιχη ποινική διάταξη και ανήκει στη σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου, υφίσταται άμεση ζημία και όχι έμμεση. Η ιδιομορφία συνίσταται στο ότι δεν διερευνάται το αντικείμενο και η σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου που παραβιάστηκε ως ποινικού νόμου αλλά ως κανόνα του αστικού δικαίου, του οποίου η προσβολή γεννά αξιώσεις αποζημιώσεως⁵⁵. Εν προκειμένω, είναι προφανές ότι οι «ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις ...ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου», διατύπωση η οποία θεμελιώνει το γεγονός ότι ο υποψήφιος μπορεί να είναι τουλάχιστον αμέσως ζημιωθείς αν όχι και αυτός παθών εκ του εγκλήματος. Επιπρόσθετα, και από την ίδια τη διατύπωση της διάταξης αλλά κυρίως και από την αλλαγή του τίτλου του κεφαλαίου στο οποίο εντάσσεται η συγκεκριμένη διάταξη, ήτοι «Εγκλήματα κατά των Πολιτειακών και Πολιτικών Οργάνων και κατά του Εκλογικού Σώματος» (βλ. παρ. 2.1), είναι, θεωρώ, σε επίπεδο μάλιστα γραμματικής ερμηνείας ότι ο ίδιος ο νομοθέτης μετατρέπει πια τη θεώρησή του για τα συγκεκριμένα εγκλήματα περιορίζοντας αν όχι αποδυναμώνοντας εντελώς το χαρακτήρα των προστατευόμενων έννομων αγαθών ως υπερατομικά.

2.5.3. Ερμηνευτικό ζήτημα δύναται να υπάρξει με το εάν πολιτικό κόμμα ή πολιτικός σχηματισμός μπορεί να δηλώσει παράσταση πολιτικής αγωγής διά των νομίμων εκπροσώπων του.

52. Βλ. Σ. Παππάς και Ε. Καμπέρου -Ντάλτα, ό.π., σελ. 1169.

53. Βλ. Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 390.

54. Βλ. Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, Η πολιτική αγωγή στην ποινική δίκη, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 2015, σελ. 83.

55. Βλ. Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, ό.π., σελ. 83.

Τα πολιτικά κόμματα ιδρύονται με την υποβολή στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου της ιδρυτικής τους δήλωσης, του καταστατικού και της ιδρυτικής διακήρυξης, υπογεγραμμένη από το προβλεπόμενο ελάχιστο αριθμό διακοσίων πολιτών με δικαίωμα ψήφου, καθώς και της γνωστοποίησης στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου του ονόματος και του εμβλήματός τους⁵⁶. Με τη διαδικασία αυτή σηματοδοτείται η *έναρξη της νόμιμης λειτουργίας* κάθε πολιτικού κόμματος και συνεπώς το πολιτικό κόμμα αποκτά «αυτοθρόως»⁵⁷ νομική προσωπικότητα. Με τον ν. 3023/2002 το πολιτικό κόμμα αναγνωρίζεται, άρα, ως νομικό πρόσωπο, δηλαδή ως ένωση προσώπων για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένου, συνταγματικά κατοχυρωμένου, σκοπού, αποκτά ικανότητα δικαίου και καθίσταται φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων⁵⁸.

Έχει ήδη κριθεί από τη νομολογία (πριν καν τη διασαφήνιση του ζητήματος για νομική προσωπικότητα των κομμάτων από τον ν. 3023/2002) ότι τα πολιτικά κόμματα έχουν τη δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής και γενικότερα να είναι διάδικοι ως υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων κατ' άρθρο 62 εδ. β' καθώς και κατ' άρθρο 64 παρ. 3 ΚΠολΔ⁵⁹.

Εν προκειμένω, σύμφωνα με την *Α. Ψαρούδα - Μπενάκη*, πολιτικώς ενάγων παρίσταται ο φορέας του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού⁶⁰- το, δε, προστατευόμενο από τη διάταξη έννομο αγαθό αφορά και τα πολιτικά όργανα (βλ. παρ. 2.1 ανωτέρω). Άρα, τα πολιτικά κόμματα μπορούν κάλλιστα να θεωρηθούν φορείς του προσβαλλόμενου από τη διάταξη εννόμου αγαθού και συνεπώς να δηλώσουν και εδώ παράσταση πολιτικής αγωγής κατά του δράστη του εγκλήματος που προβλέπεται στο άρθρο 162 ΠΚ. Εξάλλου, το άρθρο αναφέρεται σε «*ψευδείς ειδήσεις ή συκοφαντικές διαδόσεις που ανάγονται στο πρόσωπο κάποιου υποψηφίου*» και είναι προφανές ότι στις εκλογές θέτουν υποψηφιότητα και *νομικά πρόσωπα* τα οποία έχουν αναγνωρισθεί ως πολιτικά κόμματα με τη διαδικασία που αναφέρθηκε ανωτέρω.

Σε κάθε περίπτωση, αντίστοιχα θεωρώ ότι μπορούμε να υποστηρίξουμε και τη δυνατότητα συνδυασμών σε δημοτικές, κοινοτικές ή περιφερειακές εκλογές να παρασταθούν ως πολιτική αγωγή, δυνάμει των άρθρων 62 εδ. β' και 64 παρ. 3 ΚΠολΔ.⁶¹

2.5.4. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι θεμελιώδες αίτημα της ποινικής δίκης είναι η διαρκής αναζήτηση της ουσιαστικής

56. Βλ. Άρθρο 29 παρ. 1 και 2 του ν. 3023/2002.

57. Βλ. και απόφαση 590/2009 του Α1 Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου.

58. Βλ. και *Βουλή των Ελλήνων*, Διεύθυνση Επιστημονικών Μελετών, Τμήμα Νομοτεχνικής Επεξεργασίας Σχεδίων και Προτάσεων Νόμων, Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων από το Κράτος. Έσοδα και δαπάνες, προβολή, δημοσιότητα και έλεγχος των οικονομικών των πολιτικών κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών» της 3^{ης} Ιουνίου 2002, σ. 11.

59. Βλ. ΑΠ531/1980, ΠοινΧρ 1980, σελ. 740 (σε άλλης φύσεως υπόθεση, βέβαια).

60. Βλ. *Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη*, Η πολιτική αγωγή στην ποινική δίκη, όπ. π., σελ. 262-263.

61. Θα πρέπει βέβαια αυτή η συσσωμάτωση προσώπων να έχει μια έστω υποτυπώδη εσωτερική οργάνωση και συναλλακτική δραστηριότητα [βλ. *Ν. Αποστολίδης*, Το δικαίωμα παράστασης πολιτικής αγωγής στην ποινική δίκη (θεμελίωση - δικονομικές προϋποθέσεις ενάσκησης), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 169].

αλήθειας από τότε που ο Εισαγγελέας καθ' οιονδήποτε τρόπο πληροφορείται την τέλεση εγκλήματος μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης. Ως προς την αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας, ο πολιτικώς ενάγων φαίνεται να διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην ποινική δίκη⁶². Ρόλο ο οποίος δε θα μπορούσε να υποκατασταθεί από την απλή κλήτευση αυτού να καταθέσει απλώς ως μάρτυρας κατηγορίας, πολλώ δε μάλλον στις περιπτώσεις που τίθεται θέμα προσβολής της τιμής και της υπόληψης αυτού, όπως στο άρθρο 162 ΠΚ.

3. Νομολογιακή εφαρμογή του άρθρου 162 ΠΚ και τα όρια στην ερμηνεία του

3.1. Οι περιπτώσεις πρακτικής εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης είναι ελάχιστες καθώς η εφαρμογή του άρθρου 162 ΠΚ δοκιμάζει κάθε φορά τα όριά της στο κατοχυρωμένο συνταγματικά (άρθρο 14 του Συντάγματος), καθώς και σε ευρωπαϊκό (άρθρο 10 της ΕΣΔΑ) και διεθνές επίπεδο (άρθρο 19 ΔΣΑΠΔ)⁶³ δικαίωμα του πολίτη να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του και να κρίνει τη συμπεριφορά και την ιδεολογία των πολιτικών του αντιπάλων.

3.2. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ΑΣ⁶⁴, Έλληνα υπηκόου, μουσουλμάνου το θρήσκευμα, που μετείχε στις ελληνικές κοινοβουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 1989 ως υποψήφιος βουλευτής στην εκλογική περιφέρεια Ροδόπης, ανήκων στο πολιτικό κόμμα “Guvен” («πίστη»), το οποίο εκπροσωπούσε τμήμα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης. Τελικά εξελέγη βουλευτής, αλλά δεν κατέστη δυνατός ο σχηματισμός Κυβέρνησης και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για το Νοέμβριο του 1989, στις οποίες ο προσφεύγων σκόπευε να θέσει πάλι υποψηφιότητα. Ενόψει των εκλογών αυτών ο ΑΣ δημοσίευσε διάφορα κείμενα στην εφημερίδα “Guvен”, την οποία εξέδιδε ο ίδιος, και διένειμε προκηρύξεις εκθέτοντας εκεί τις δυσάρεστες, κατά την άποψή του, εμπειρίες της «τουρκικής», όπως την αποκαλούσε, κοινότητας της Δυτικής Θράκης ως απόρροιας της συμπεριφοράς των πολιτικών κομμάτων της χώρας έναντι των μουσουλμάνων. Στα εν λόγω δημοσιευθέντα ή διανεμηθέντα σε ολόκληρη την εκλογική περιφέρεια Ροδόπης κείμενα ο ΑΣ χαρακτήριζε την εκλογή του ως ιστορική νίκη για τη μουσουλμανική κοινότητα και καλούσε τους νέους μουσουλμάνους να αποτινάξουν την αδικία, την καταπίεση, τις διακρίσεις και τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης που τους είχαν επιβληθεί από τα πολιτικά κόμματα και από τους

62. Βλ. Παναγιώτης Σίσκος, Διατυπώσεις Παράστασης Πολιτικής Αγωγής –μία προσπάθεια ενατένισης των τύπων υπό το πρίσμα της ουσίας, Νομική Εφημερίδα Curia.gr (url: <https://curia.gr/diatiposeis-parastasis-politikis-agogis-mia-prospatheia-enatenisis-ton-tipon-ipo-to-prisma-tis-ousias/>, προσπελάστηκε 28.06.2019).

63. Το άρθρο 19 του ΔΣΑΠΔ προβλέπει ότι «κάθε πρόσωπο θα έχει το δικαίωμα της γνώμης χωρίς παρεμβάσεις» και «ο καθένας θα έχει το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό θα περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών όλων των ειδών, ανεξαρτήτως συνόρων, προφορικά, εγγράφως ή σε έντυπη μορφή, σε μορφή τέχνης ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του».

64. Βλ. Μ. Παπά, Η υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων πριν από την άσκηση ατομικής προσφυγής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου (με αφορμή την απόφαση ΑΣ κατά Ελλάδας), Επιστημονική Επετηρίδα ΔΣΘ, 2003, σελ. 261 και 262.

χριστιανούς εν γένει. Αξίζει να σημειωθεί, ότι χαρακτηριστικό σε όλα αυτά τα κείμενα ήταν η χρησιμοποίηση των όρων «Τούρκοι» και «τουρκική κοινότητα» αντί «μουσουλμάνοι» και «μουσουλμανική κοινότητα», καθώς και ο τονισμός των διακρίσεων μεταξύ «Τούρκων» και «Ελλήνων» χριστιανών, παρουσιάζοντας τους τελευταίους και τα πολιτικά τους κόμματα ως υπεύθυνους για τα προβλήματα των μουσουλμάνων.

Συνεπεία της κυκλοφορίας των ανωτέρω κειμένων ο ΑΣ παραπέμφθηκε στο ακροατήριο του Πλημμελειοδικείου Ροδόπης, με την κατηγορία της εξαπάτησης εκλογέων και της διατάραξης της κοινής ειρήνης λόγω διέγερσης πολιτών σε αμοιβαία διχόνοια (άρθρα 162 και 192 αντίστοιχα του Ποινικού Κώδικα). Η υπόθεση εκδικάστηκε στις 25 Ιανουαρίου 1990 και ενώπιον του ακροατηρίου ο ΑΣ ισχυρίστηκε προς απόκρουση της κατηγορίας ότι πρόθεσή του δεν ήταν να διαταράξει την κοινή ειρήνη και να προκαλέσει την διχόνοια των μουσουλμάνων έναντι των χριστιανών, αλλά να καταδικάσει την καταπίεση της μουσουλμανικής κοινότητας εκ μέρους των κρατικών οργάνων και να επιστήσει την προσοχή επί των προβλημάτων των μελών της κοινότητας αυτής. Εξάλλου, όπως τόνισε, ο όρος «τουρκική κοινότητα» για το χαρακτηρισμό των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης χρησιμοποιούνταν επανειλημμένα ακόμα και από διοικητικές και δικαστικές αρχές της χώρας. Τελικά το Πλημμελειοδικείο Ροδόπης έκρινε τον ΑΣ αθώο για το αδίκημα της εξαπάτησης εκλογέων (άρθρο 162 ΠΚ), αλλά τον καταδίκασε για διάπραξη του αδικήματος της διατάραξης κοινής ειρήνης σε φυλάκιση 18 μηνών.

Η συγκεκριμένη περίπτωση είναι ενδεικτική και για το κρίσιμο της ορθής εφαρμογής των διατάξεων αυτών καθώς για την περίπτωση αυτή σημειώθηκαν επεισόδια εκ μέρους μουσουλμάνων στην Κομοτηνή, με αποτέλεσμα τη δολοφονία ενός χριστιανού και την καταστροφή πολλών καταστημάτων⁶⁵.

3.3. Αντίστοιχα, σε περίπτωση όπου είχαν υποβληθεί εγκλήσεις - μηνύσεις για συκοφαντικές διαδόσεις για υποψήφιους δημοτικούς συμβούλους συγκεκριμένης παράταξης, με διάταξη του αρχικώς ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών Βέροιας και εν συνεχεία ο Αντεισαγγελέας Εφετών Θεσσαλονίκης⁶⁶, έθεσαν αυτές στο αρχείο, καθώς κρίθηκε ότι δεν πληρούται η αντικειμενική υπόσταση του άρθρου 162 ΠΚ. Συγκεκριμένα, η διάταξη του Αντεισαγγελέα Εφετών Θεσσαλονίκης ανέφερε ότι: *«Προϋπόθεση της πραγμάτωσης της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος της εξαπάτησης εκλογέων, τετελεσμένου και σε απόπειρα, είναι ότι οι ψευδείς ειδήσεις και συκοφαντικές διαδόσεις ή άλλες πράξεις στρέφονται κατά προσώπου που είναι υποψήφιος σε βουλευτικές ή νομαρχιακές ή δημοτικές ή κοινοτικές εκλογές, δηλαδή έχει ανακηρυχθεί υποψήφιος από το αρμόδιο όργανο σύμφωνα με την εκλογική νομοθεσία»* και προχώρησε σε απόρριψη των προσφυγών επί των εξίσου απορριπτικών διατάξεων του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Βέροιας, καθώς οι καθ' ων δεν ήταν υποψήφιοι δημοτικοί σύμβουλοι κατά το χρόνο που έλαβε χώρα η καταγγελλόμενη συμπεριφορά δεδομένου ότι δεν είχε γίνει ακόμη η ανακήρυξη του συνδυασμού τους από το Πρωτοδικείο Βέροιας.

65. Βλ. Μ. Παπά, ό.π., σελ. 262.

66. Βλ. ΔιατΕισΕφΘεσ 282/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

4. Συμπερασματικά

4.1. Όπως αναφέρεται και από τον Ζαν - Ζακ Ρουσσώ⁶⁷: «ο λαός δεν διαφθείρεται ποτέ, συχνά όμως γελιέται ...». Το άρθρο 162 ΠΚ περιλαμβάνεται στα εγκλήματα του τέταρτου κεφαλαίου του ποινικού κώδικα, των οποίων κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η παρεμπόδιση της, κατά τους κείμενους νόμους, ελεύθερης και γνήσιας εκδηλώσεως της λαϊκής θελήσεως. Αντίστοιχη διάταξη του γερμανικού ποινικού κώδικα (STGB) είναι η παράγραφος 108D, με την οποία, κατά το Ανώτατο Ακυρωτικό της (Δυτικής) Γερμανίας⁶⁸, κατ' αρχάς μεν παρέχεται η προστασία του εκλογέα από την εξαπάτηση, η οποία έχει αποτέλεσμα την προσβολή του εκλογικού δικαιώματος, έμμεσα όμως προνοεί και εναντίον της νοθέυσεως τους εκλογικού αποτελέσματος, που δεν θα είναι αντίστοιχο στην αληθινή βούληση της ολότητας των εκλογέων. Με τις ποινικές αυτές διατάξεις των άρθρων 162 ΠΚ και 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012, ο νομοθέτης σκοπεύει εμμέσως να καταλάβει κάθε περίπτωση νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος και άμεσα να λειτουργήσει γενικοπροληπτικά και ειδικοπροληπτικά αναφορικά με την εξαπάτηση των εκλογέων με ψευδείς διαδόσεις ή συκοφαντικές ή και άλλα παρόμοια μέσα, τα οποία επηρεάζουν την εκλογική τους βούληση και δεν εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για την αδιάβλητη και ελεύθερη έκφραση του λαϊκού φρονήματος.

4.2. Ωστόσο, η ύπαρξη δύο όμοιων διατάξεων, οι οποίες μάλιστα μετά την αναθεώρηση του ποινικού κώδικα με τον ν. 4619/2019, καταλήγουν να προβλέπουν έγκλημα εκ του αποτελέσματος η πρώτη και έγκλημα σκοπού η δεύτερη (αν και υποστηρίζεται ότι εξ αρχής επρόκειτο για έγκλημα εκ του αποτελέσματος), δημιουργεί προβληματική, η οποία και πρέπει να διορθωθεί άμεσα είτε με την τροποποίηση της διατάξεως του άρθρου 112 παρ. 2 του ΠΔ 26/2012, είτε με την κατάργησή της.

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ληφθεί υπόψη, όπως ισχύει άλλωστε και για την περίπτωση του άρθρου 191 ΠΚ, ότι η εσφαλμένη εφαρμογή τέτοιου είδους διατάξεων, έχει τη δυνατότητα να αποβεί άκρως επικίνδυνη στην πράξη. Χαρακτηριστικό είναι ότι η συγκεκριμένη νομική πρόβλεψη προβλημάτισε ήδη πολλές δεκαετίες πριν τους συντάκτες του Ποινικού Κώδικα, που την εισήγαγαν, ως προς το πρακτικώς σκόπιμο της εφαρμογής της, όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του ποινικού κώδικα του 1929⁶⁹: «*δια το επικινδύνως ακαθόριστον των εννοιών, δια το σχεδόν ανέφικτον της τηρήσεως τοιούτων ορίων εν τη θέρμη της εκλογικής διαπάλης, δια την μεγάλην δυσχέρειαν εις την οποίαν θέλει ευρεθί ο δικαστής να διακρίνη πότε πρόκειται περί κακοβούλως ψεύδους διαδόσεως και πότε περί χαρακτηρισμού μόνον των ιδεών της αντιπάλου μερίδος*». Και προκει-

67. Βλ. Ζαν - Ζακ Ρουσσώ, Το Κοινωνικό Συμβόλαιο, Κεφάλαιο III σε Φάκελο Μαθήματος «Πολιτική Επικοινωνία και Ηθική Θεωρία», Διδάσκων Γ. Ι. Μανιάτης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε., Αθήνα 2008, σελ. 69-70.

68. Βλ. Δ. Κ. Ρίζος, Νομαρχιακές και Δημοτικές Εκλογές, Νόθευση της Λαϊκής κυριαρχίας, ο δεύτερος γύρος των εκλογών, Αρχείο Νομολογίας, Περίοδος Β' (ΜΘ'), 1998, σελ. 474.

69. Βλ. Αιτιολογ.Σχεδ. ΠΚ 1929, σε Ι. Ζαχαρόπουλο, Ελληνικός Ποινικός Κώδιξ, Αθήνα 1950, εκδ. Δαίδαλος, σελ. 161.

μένου να εφαρμοστούν με ορθό τρόπο οι συγκεκριμένες διατάξεις, πρέπει να είναι το δυνατόν σαφέστερες και απαλλαγμένες από ερμηνευτικές παλινωδίες και συγχύσεις με άλλες νομοθετικές προβλέψεις που ισχύουν παράλληλα.

4.3. Στην εποχή της πληροφορίας, είναι σήμερα ακόμα πιο σημαντική η ρήση ότι «*όποιος ελέγχει την πληροφόρηση, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα ελέγξει και τη δημόσια τάξη*» (Harold Lasswell)⁷⁰. Άρα, για τον πραγματικό εκσυγχρονισμό και των δύο αυτών διατάξεων, πρέπει να ληφθεί υπόψη, η εξέλιξη των τεχνολογιών της πληροφορίας και το γεγονός ότι οι συνεχείς (πλέον και αυτοματοποιημένες) κοινοποιήσεις μέσω των κοινωνικών δικτύων των δήθεν ειδήσεων, δεδομένου και ότι σήμερα για τους περισσότερους τα κοινωνικά δίκτυα αποτελούν πρωτογενή πηγή πληροφόρησης⁷¹, έχουν αυξήσει αλματωδώς τις δυνατότητες διασποράς των ψευδών αυτών ειδήσεων. Έτσι, οι διατάξεις που στοχεύουν στην προστασία είτε των πολιτικών και πολιτειακών σχηματισμών και του εκλογικού σώματος, είτε της δημόσιας τάξης γενικά, από τις ψευδείς ειδήσεις⁷², πρέπει να προσαρμοστούν στα δεδομένα της επικοινωνίας μέσω συστημάτων πληροφοριών (η διάταξη του άρθρου 162 ακόμη και μετά την αναθεώρησή της με τον ν. 4619/2019 δεν έχει διόλου λάβει υπόψιν της με ειδικότερο τρόπο τις δυνατότητες της τεχνολογίας αναφορικά με τη διασπορά, τη μετάδοση, την κατασκευή κ.λπ. ψευδών ειδήσεων και συκοφαντικών διαδόσεων).

70. Βλ. *Μ. Δαρζέντα*, Η Σχολή της ρεαλιστικής φιλοσοφίας του δικαίου, Ανάτυπο από ΤοΣ, 1984, σελ. 43.

71. Βλ. *Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang, Huan Liu*, Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective, url: <https://arxiv.org/pdf/1708.01967.pdf> (προσπελάστηκε στις 19.07.2018).

72. Βλ. *Φ. Σπυρόπουλος*, *όπ. π.*

